




“Higher education and social and labor sphere in the coordinates of the new economy: the concept of interaction and development”

AUTHORS	Anatolii Kolot  
ARTICLE INFO	Anatolii Kolot (2025). Higher education and social and labor sphere in the coordinates of the new economy: the concept of interaction and development. <i>Social and labour relations: theory and practice</i> , 15(1), 11-29. doi: 10.21511/slntp.15(1).2025.02
DOI	http://dx.doi.org/10.21511/slntp.15(1).2025.02
RELEASED ON	Wednesday, 28 May 2025
RECEIVED ON	Thursday, 10 April 2025
ACCEPTED ON	Tuesday, 13 May 2025
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
JOURNAL	"Social and labour relations: theory and practice"
ISSN PRINT	2410-4752
ISSN ONLINE	2415-3389
PUBLISHER	LLC “Consulting Publishing Company “Business Perspectives”
FOUNDER	State Higher Educational Establishment "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Social and Labour Relations Institute



NUMBER OF REFERENCES

30



NUMBER OF FIGURES

1



NUMBER OF TABLES

0

© The author(s) 2025. This publication is an open access article.



BUSINESS PERSPECTIVES

Publisher



LLC "CPC "Business Perspectives"
Hryhorii Skovoroda lane, 10, Sumy,
40022, Ukraine

www.businessperspectives.org



V. HETMAN KNEU

Founder



State Higher Educational Establishment
"Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman",
Prospect Peremogy, 54/1, Kyiv,
03057, Ukraine

<https://kneu.edu.ua/>

Received on: 10th of April, 2025

Accepted on: 13th of May, 2025

Published on: 28th of May, 2025

© Anatolii Kolot, 2025

Anatolii Kolot, Sc. D in Economics,
Professor, Vice Rector in Charge of
Research and Academic Affairs, Kyiv
National Economic University named
after Vadym Hetman, Ukraine.



This is an Open Access article, distributed
under the terms of the [Creative Commons
Attribution 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which
permits unrestricted re-use, distribution, and
reproduction in any medium, provided the
original work is properly cited.

Conflict of interest statement:

Author(s) reported no conflict of interest

Anatolii Kolot (Ukraine)

HIGHER EDUCATION AND SOCIAL AND LABOR SPHERE IN THE COORDINATES OF THE NEW ECONOMY: THE CONCEPT OF INTERACTION AND DEVELOPMENT

Abstract

The dialectic of forming a new economy and leading social institutions, such as higher education and the social and labor sphere, is studied, with an emphasis on the co-evolution of their transformation and the prospects for coordinated development. The necessity of revising many existing foundations, concepts, and ideas about the vectors of development of higher education and the sphere of labor and employment is substantiated. The author's own concept of interconnection, interdependence and ensuring the single-vector development of socially significant institutions that are the object of research is presented.

The declared study is new in terms of setting tasks and opens up space for further interdisciplinary research, in which the problems of both higher education and the social and labor sphere are considered on a single methodological basis with an emphasis on the common nature of transformations, challenges, tasks, and ways of development.

Keywords

higher education, social and labor sphere, new economy,
human potential, labor market, educational services market,
resilience, human development, ecosystem, ecosystem thinking,
coevolution, Labor 4.0 platform.

JEL Classification

I25, J21

A. M. Колот (Україна)

ВИЩА ОСВІТА І СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВА СФЕРА В КООРДИНАТАХ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ: КОНЦЕПТ ВЗАЄМОДІЇ ТА РОЗВИТКУ

Анотація

Досліджено діалектику формування нової економіки і провідних суспільних інститутів, якими є вища освіта і соціально-трудова сфера, з акцентом на коеволюції їх трансформації та перспективи узгодженого розвитку. Обґрунтовано необхідність перегляду багатьох наявних засновків, концептів, уявлень щодо векторів розвитку вищої освіти та сфери праці і зайнятості. Розкрито сутність та окреслено сучасні характеристики платформи "Праця 4.0" та наступних поколінь, які дають уявлення про нову соціально-трудова, соціально-економічну реальність. Представлено авторський концепт взаємозв'язку, взаємообумовленості та забезпечення одновекторного розвитку суспільно значимих інститутів, що є об'єктом дослідження.

Задеклароване дослідження є новим за постановкою завдань та відкриває простір для подальших міждисциплінарних досліджень, у яких проблематика і вищої освіти, і соціально-трудова сфера розглянута на єдиній методологічній основі з акцентом на спільність природи трансформацій, викликів, завдань, шляхів розвитку.

Ключові слова

вища освіта, соціально-трудова сфера, нова економіка,
людський потенціал, ринок праці, ринок освітніх послуг,
резильєнтність, людиновимірний розвиток, екосистема,
екосистемне мислення, коеволюція, платформа "Праця 4.0"

Класифікація JEL

I25, J21

ВСТУП

Незмінним науковим засновком, домінантною позицією автора статті є те, що в епіцентрі економічних, соціальних, суспільних перетворень перебуває людина як носій трудового потенціалу, культури, духовності, як мета суспільного розвитку та основна його цінність, а тому соціально-трудова, людиноспрямована проблематика має залишатися пріоритетною та пронизувати чи не усі складники наукового пошуку. Саме таким за спрямуванням є й задеклароване дослідження, у якому провідні суспільно значимі інститути – вища освіта і соціально-трудова сфера – розглянуто через призму спільних новітніх вимог та викликів, взаємозв'язків у контексті розбудови нової економіки та мережевого суспільства.

Зазначені вище суспільні інститути зараз переживають період системних трансформацій, які охоплюють практично всі компоненти науково-освітньої та трудової діяльності. Через брак екосистемного мислення та міждисциплінарних досліджень взаємопов'язану проблематику формування, виховання нової людини і розбудови нової сфери праці та зайнятості розглядають здебільшого ізольовано, у рамках тематики, поділеної за науковими, освітніми напрямками, спрямуваннями, спеціальностями тощо. Маємо ситуацію, яку один із дослідників ще в минулому столітті охарактеризував як наявність саду камінців замість саду дерев.

Освіта в цілому і вища освіта, зокрема, та соціально-трудова сфера перебувають на різних етапах формування людського потенціалу та його використання, самореалізації людини, її професійного і духовного розвитку. Неупереджений аналіз засвідчує, що природа новітніх вимог та викликів, які постали перед двома означеними вище суспільними інститутами, має багато спільного за тенденціями та домінантами розвитку.

За використання екосистемного підходу до розв'язання завдань узгодженого розвитку вищої освіти (здебільшого довиробничої, дотрудової стадії) і соціально-трудової сфери (стадії безпосереднього докладання праці, використання людського потенціалу, самореалізації) розширюється горизонт бачення проблематики людського розвитку, ліквідуються штучні бар'єри на шляху наукового пізнання, з'являються новітні синтезовані знання замість фрагментарного, другорядного, коли знаємо усе більше і більше про усе менше і менше. Ось чому пріоритетним для задекларованого дослідження є комплексне бачення викликів та завдань, що пов'язані з людським розвитком на різних етапах життєдіяльності людини.

Водночас кожний із суспільних інститутів, що постає об'єктом дослідження в координатах нової економіки, має свої особливості та притаманну йому місію. Що стосується вищої освіти, та її трансформація детермінована новітніми викликами, які разом настільки ускладнили виконання нею своєї місії, що постали старі-нові запитання на кшталт: “Як вчити, чого вчити, кого вчити, якому бути Університету майбутнього?”.

Змушені констатувати, що глобальність викликів та завдань, які постали перед вищою освітою у контексті тектонічних зрушень у царині техніко-технологічного, соціально-трудового, економічного поступу, належними чином не усвідомлена багатьма представниками соціуму, у т.ч. й тими, хто має безпосереднє відношення до формування та реалізації освітньої політики. Поділяємо думку Сауха та Саух, які досліджуючи проблематику архітектури освіти за сучасної цифрової доби, зазначають: “Сьогодні, коли занурюєшся у масив педагогічної і “біляфілософської” літератури, іноді дивуєшся безапеляційній самовпевненості окремих “вісників модернізації” у тому, що ми достеменно знаємо, чого хочемо досягти на шляху перебудови освіти. Насправді ситуація є значно складнішою, ніж це здається на перший погляд” [24, с.5]. І далі зазначені вище дослідники акцентують на такому: “Враховуючи стан сучасної освіти в контексті концепції Освіти 5.0, важко не погодитися з прогностичною думкою естонського культуролога

й семіотика Лотмана, що ХХІ століття “може виявитися великою казармою, може виявитися новим Ренесансом. Розвиток науки і техніки відкриває перед нами обоє дверей. У які з них ми ввійдемо, залежить від нас” [20, с. 5].

Вирішення надскладних завдань реформування вищої освіти має охопити як її змістову компоненту, так і механізми та інструменти, які безпосередньо та/або побічно пов'язані з науково-освітньою діяльністю. Вектори розвитку вищої освіти, змістовність наповнення очільники організацій, установ, політичних сил, які безпосередньо пов'язані з виробленням та реалізацією освітньої політики, трактують по-різному, ще й вкрай суперечливо, і в цьому вбачаємо одну з головних причин мізерних здобутків у масштабах країни в царині людиновимірною розвитку вищої освіти. Бракує й науково виважених, наближених, узгоджених позицій щодо мети реформування вищої освіти, майбутньої її моделі (моделей), механізмів та інструментів розвитку й серед представників наукової спільноти.

Не менш складними, масштабними є й завдання, що постали перед соціально-трудовою сферою за нинішньої доби, які мають водночас і глобалізаційне, і демоекономічне, і техніко-технологічне, і інституційне, і політико-економічне та соціальне походження та потребують теоретико-методологічного та прикладного опрацювання. Цілком очевидно, що залежно від того, як людина, спільноти розуміють сутність явищ, процесів, інститутів, їхню природу, причини змін, так вони й формулюють мету, вектори подальших перетворень. Узгодження суспільних думок, позицій, теоретико-прикладних концептів щодо змісту, траєкторій розвитку науково-освітньої та трудової діяльності, усвідомлення достеменних причин реформ у цій царині має відбутися також і через засвоєння політикумом, соціальними партнерами, якомога більшою кількістю громадян власне філософії появи нової нормальності у світі економіки і світі самих людей.

Через призму нової нормальності та в контексті карколомних змін, які мають різнопланове походження, маємо витлумачити природу викликів, що постали перед вищою освітою та соціально-трудовою сферою, пояснити широкому загалу домінанти та суспільно прийнятні шляхи узгодженого розвитку двох суспільних інститутів, які є об'єктами дослідження в координатах нової економіки та соціоекономічної реальності-ХХІ.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Аналіз дотеперішнього наукового доробку у царині, що є предметом дослідження, дає підстави для наступних висновків. Інтуїтивне, побутове розуміння та сприйняття того, що “цифра” у найбільш широкому її розумінні в комплексі з іншими реаліями (глобалізаційними, демоекономічними, інституціональними, політико-економічними зрушеннями) кардинально змінюють життєдіяльність людини, форматизуючи під себе освітній, соціально-трудова та інші простори, допоки не спричинило появу теорії стійкого людиновимірною розвитку, теорії, що побудована на екосистемному мисленні, на міждисциплінарних засадах. Нині не бракує теоретико-прикладних досліджень, у яких проблематику вищої освіти та соціально-трудова сфери

розглядають як певні ізольовані автономії. Що стосується проблематики розвитку вищої освіти, то їй присвячено безліч робіт, у яких на передньому плані перебувають педагогічна, дидактична, методична, організаційна компоненти освітньої діяльності. Водночас поза належною увагою залишається розгляд вищої освіти як суспільного інституту в координатах нової економіки, як екосистеми та платформи, що тісно пов'язана із соціально-трудова сферою, де з'являється, приростає, розвивається індивідуальна, колективна, суспільна цінність, якою є людський потенціал.

Акцентуємо на тому, що навіть у тих публікаціях, задекларованою метою яких є пошук шляхів забезпечення резильєнтності соціально-трудова сфери, міждисциплінарний дискурс щодо необхідності узгодженого, одно-

векторного розвитку двох суспільно значимих інститутів, які є об'єктом цього дослідження, залишається “поза кадром” або ж представлено фрагментарно [4, 22]. Водночас маємо констатувати, що турбулентність, яка стала однією з ознак розвитку вищої освіти в перших десятиліттях ХХІ ст., неочевидність позитивної динаміки показників, які демонструють якість підготовки фахівців вищої кваліфікації, неподоланість інституціонального розриву з іншими інститутами нової економіки – ці та інші реалії сьогодення певною мірою актуалізували дослідження проблем розвитку вищої освіти, у т.ч. й тих, що корелюють з трансформаційними змінами у сфері праці та зайнятості, з формуванням людського капіталу для нової економіки. Саме ця проблематика висвітлена в публікаціях українських учених, зокрема Антонюк, Залозної [3], Стойки [26], Терещенко [28], Васильєвої, Рибки [29], Кандиби, Шараєнко [8], Антонюк [2], Кукліна, Азьмук, Дернової [19].

Багатоаспектна проблематика розвитку соціально-трудої сфери в контексті відтворення та розвитку людського потенціалу, завдань, що корелюють з модернізацією вищої освіти, стала об'єктом досліджень Костриці, Бурлай [17], колективу авторів Інституту економіки промисловості НАН України [23], Новак, Жук [21].

У контексті задекларованої мети дослідження значний інтерес становлять праці зарубіжних авторів, які перебувають на стику вищої освіти і менеджменту цього суспільного інституту, вищої освіти й екосистеми соціально-трудої сфери та розглядають формування і використання людського потенціалу на різних етапах життєдіяльності людини як єдине набуття конкурентних переваг та забезпечення резильєнтного розвитку економіки та суспільства цифрової доби.

Серед зарубіжних досліджень, що виконані саме за такої постановки питання, особливий інтерес викликає фундаментальна робота, підготовлена Боуеном – колишнім президентом Принстонського університету, провідним експертом, що працює на стику педагогіки та економіки [5]. Глобальні перспективи вищої освіти в контексті розбудови нової (цифрової) економіки та мережевого суспільства є пред-

метом дослідження, проведеного всесвітньо відомим автором порівняльного аналізу вищої школи Альтбахом [1].

Не применшуючи значущість як зазначених, так й інших, близьких за змістом та спрямованістю досліджень, маємо констатувати, що теоретико-методологічні аспекти взаємодії, взаємозв'язку та забезпечення узгодженого людиновимірного розвитку двох суспільних інститутів, які є об'єктом дослідження, залишаються фрагментарними, такими, що не набули форми наукових концептів.

Звертаємо увагу потенційних читачів на такі ключові аспекти не вирішених раніше частин загальної проблеми. Складний суперечливий, далеко не усвідомлений навіть на філософському рівні взаємозв'язок та природа суперечливої взаємодії вищої освіти і ринку праці, вищої освіти і соціально-трудої сфери, вищої освіти та інших інститутів нової економіки й мережевого суспільства залишаються не поясненими через брак науково виважених концептів, міждисциплінарних засновків, ціннісних переконань. Ось чому важливим є подальший науковий пошук у цій царині, що спрямований на подолання спрощених, а то й помилкових суджень, засновків, що ними переповнені як наукові публікації, так і офіційні документи (стратегії, доктрини, “дорожні карти” тощо), які містять програмні завдання щодо розвитку інститутів нової економіки, що є об'єктом дослідження. Маємо констатувати, що теоретико-методологічні прогалини, про які йдеться, породжують безліч проблем прикладного характеру в царині розвитку як вищої освіти, так і соціально-трудої сфери. Конкретизуючи сутність проблеми, зазначимо, що людський потенціал як основа майбутнього людського капіталу (останній є реалізованим людським потенціалом, тобто тим, що знайшов використання у сфері безпосереднього докладання праці – авт.) формується значною мірою у сфері освіти, у т.ч. вищої, а використання його відбувається у сфері праці і зайнятості, а точніше, у соціально-трудої сфері. Остання за умов цифрової доби має свої особливості розвитку, які, образно кажучи, “зіткані” як із нових можливостей, так і викликів та загроз, що прямо стосуються фор-

мування та реалізації освітньої політики, розбудови екосистеми вищої школи майбутнього.

Гіпотези, що сформульовані автором у контексті задекларованої мети дослідження, проходять перевірку щодо їх правомірності, відповідності реаліям нової нормальності у світі економіки та світі людей є такими.

Досягнення суспільно прийнятного рівня соціальної якості значною мірою залежить від здатності провідних інститутів, якими є вища освіта і соціально-трудова сфера, відповісти на виклики першої половини XXI ст. Нині означені вище інститути переживають період карколомних трансформацій та турбулентного стану, причини якого багатоманітні й різнопланові, а однією з основних є відсутність прориву в науковому забезпеченні розбудови і нової вищої освіти, і нової соціально-трудової сфери.

Наступна гіпотеза, яка корелює з попередньою, постає передбаченням, що наявний несистемний, значною мірою фрагментарний, напівавтономний розгляд проблематики розвитку вищої освіти і соціально-трудової сфери є непродуктивним і таким, що стримує вирішення нагальних завдань забезпечення стійкого розвитку провідних інститутів нової економіки і мережевого суспільства. Натомість міждисциплінарна практика досліджень, опанування сучасної філософії взаємозв'язків, взаємодій та взаємообумовленого розвитку вищої освіти і соціально-трудової сфери відкриває вікно нових можливостей для людиновимірного резилієнтного суспільного поступу.

Далі потребують перевірки передбачення, що домінуючі засновки, якими переповнена соціально-економічна література, згідно з якими природа нової економіки і її провідних інститутів пов'язується виключно або здебільшого з двома явищами, процесами, драйверами сьогодення – концентрацією знань (появою економіки знань) і концентрацією цифрових інформаційних новацій (появою інформаційної економіки), є недостатніми для пояснення причин карколомних змін у світі економіки та світі людей. Передбачаємо існування інших значущих обставин, характеристик, домінуючих розбудови нової економіки, усвідомлення природи

яких має принципове значення для розуміння векторів розвитку як вищої освіти, так соціально-трудової сфери.

Ще однією гіпотезою автора є передбачення існування значних інституціональних розривів між вищою освітою і соціально-трудою сферою, філософія яких багатьма представниками соціуму, у т.ч. і науковцями, не усвідомлена та належним чином не роз'яснена. Розглядаємо як недостатньо аргументовані заклики орієнтації вищої школи на поточні потреби ринку праці. Останні розглядаємо як неусвідомлення достеменної природи та місії вищої освіти, з одного боку, та ринку праці – з іншого.

Сутнісною характеристикою наступної гіпотези є передбачення, що розвиток вищої освіти на сучасному етапі відбувається за стратегій, програм, установок, які не враховують як очевидних, так і особливо латентних явищ і процесів, що вже нині визначають, а надалі ще більше визначатимуть майбутні обрії, майбутній формат розвитку соціально-трудової сфери. Ця гіпотеза тісно корелює з наступною, має особливе значення в контексті задекларованої теми дослідження – це передбачення необхідності зміни усталених засновків та власне парадигми взаємозв'язку, взаємообумовленості, взаємодії інституту вищої освіти з іншими інститутами соціально-трудової сфери і передусім платформою “Праця 4.0” та наступних поколінь [9, 14].

Переконані в необхідності оновлення усієї палітри термінів, понять, що мають віддзеркалити сутність явищ, процесів, взаємозалежностей, які формують нову соціоекономічну реальність, вона ж і нова (не) нормальність. А головне, існує необхідність опанування, засвоєння нової філософії розвитку вищої освіти в контексті внутрішніх і зовнішніх викликів та карколомних перетворень у світі економіки, світі самих людей, у т.ч. й тих, що мають соціально-трудове походження.

Об'єктом дослідження є коеволюція провідних інститутів нової економіки, якими постають вища освіта і соціально-трудова сфера як основа наукового дискурсу щодо пояснення взаємозв'язку, взаємообумовленості, взаємодії двох феноменів сьогодення.

Предмет дослідження – тенденції та доміанти розвитку вищої освіти і соціально-трудова сфери в контексті формування нової соціо-економічної реальності та забезпечення їх одновекторного людиновимірного розвитку.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування концепту коеволюції вищої освіти і соціально-трудова сфери в координатах нової соціо-економічної реальності, що має сприяти усвідомленню та подоланню наявних світоглядних обмежень, перегляду заскорузлих ментальних схем щодо взаємозв'язку, взаємообумовленого розвитку зазначених інститутів нової економіки, задля адекватної реакції політикуму, соціальних партнерів, інших інститутів громадянського суспільства на виклики і загрози в царині стійкого людиновимірного розвитку.

Стаття задумана автором як новаторське дослідження, що слугуватиме фундаментом між-дисциплінарного, екосистемного пізнання новітніх граней нової економіки, вищої освіти та соціально-трудова сфери, коли їх розглядають у діалектичній єдності, взаємодії та коеволюції.

3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження базується на поєднанні філософського підходу з інструментарієм між-дисциплінарного екосистемного характеру, що уможливило системно й рельєфно розкрити взаємозв'язок та взаємообумовлений розвиток вищої освіти і соціально-трудова сфери в контексті зростаючих вимог до людського потенціалу. Фокусом дослідження є коеволюція вищої освіти і соціально-трудова сфери в координатах нової економіки, форсайт-аналіз векторів розвитку провідних інститутів постіндустріальної економіки, що розглянуті через призму техніко-технологічних, цифрових, інституціональних, демоекономічних трансформацій, динаміка яких у перших десятиліттях ХХІ ст. є не винятком, а нормою.

Теоретико-методологічну платформу дослідження сформовано на основі фундаменталь-

них положень сучасної економічної теорії, теорії праці та соціально-трудова відносин з імплементацією доробку філософської, соціологічної, економічної наук. Для досягнення поставленої мети, перевірки окреслених гіпотез застосовано історичний і логічний підходи, загальні та спеціальні методи наукових досліджень: абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, системний, класифікації, декомпозиції.

4. РЕЗУЛЬТАТИ

Проведене дослідження переконує в тому, що внаслідок дефіциту екосистемного мислення та між-дисциплінарних практик взаємопов'язану проблематику формування, виховання нової людини і розбудови нової сфери праці та зайнятості розглядають здебільшого ізольовано у рамках монодисциплінарних дискурсів. Усвідомлюємо, що поява між-дисциплінарної теорії стійкого людиновимірного розвитку – період і тривалий, і тернистий, а розпочати треба з усвідомлення власне філософії карколомних змін, розуміння природи трансформацій, з пояснення того, чому має право на існування аналогічна сентенція: “У дійсності усе не так, як насправді”.

Не потребує додаткових пояснень та доводів твердження, що провідні інститути нової економіки – вища освіта і соціально-трудова сфера – нині переживають період системних трансформацій, які охоплюють чи не усі складники науково-освітньої і трудова діяльності. Маємо визнати, що ця трансформація нерідко відбувається не за лекалами, що їх запропонувала економічна, у т.ч. соціально-економічна, соціально-трудова наука, а методом спроб і помилок, а ще частіше – за перенесення на український ґрунт вітчизняної практики грантових проєктів, багато з яких не можуть тут прижитися, оскільки не враховують, з одного боку, традиції, культурний код українського соціуму, а з іншого – очевидні та ще більше латентні траєкторії, за якими розвивається світ економіки та світ самих людей в українських реаліях.

Принципово важливо акцентувати на тому, що освіта в цілому і вища освіта, зокрема, та

соціально-трудова сфера перебувають на взаємопов'язаних, але різних етапах формування людського потенціалу та його використання, самореалізації людини, її професійного і духовного розвитку. Вища освіта перебуває на передвиробничому етапі, після якого попередньо сформований людський потенціал надходить у сферу безпосереднього докладання праці.

Якою є діалектика, співвідношення, взаємодія цих двох етапів (довиробничого і виробничого) та діалектика освітньої (вища школа) і соціально-трудової політики (йдеться про політику в соціально-трудовій сфері)? Зазначимо, що немало тверджень, засновків, постулатів стосовно освітньої політики, імперативів розвитку вищої школи, на які натрапляємо в наукових публікаціях, нормативно-правових актах, розцінюємо як упереджені, непродуктивні, а то й помилкові. Важко зрозуміти логіку, наміри, ціннісні орієнтації теоретиків і практиків, яким належать заклики на кшталт: “необхідно повністю узгодити ринок освітніх послуг і ринок праці”; “вища освіта має адаптуватися до вимог ринку праці”; “вища освіта має готувати фахівців, здатних адаптуватися до вимог ринкової економіки”. Розпочнемо із закликів до адаптації. Маємо усвідомлювати, що остання (адаптація) – це лише пристосування до наявного стану, підлаштування під те, що вже є, і очікувати прориву в тих чи тих сферах суспільного буття лише за адаптивних властивостей не варто. Отже, адаптуватися – це постійно наздоганяти, то невже саме таку місію покладаємо на українські університети?

Сучасні заклади вищої освіти мають готувати творчих особистостей, здатних до інтеграції із економічними, соціальними, суспільними інститутами, пришвидчувати їх розвиток, бути провідниками дійсно нового, нетрадиційного, суспільно значимого, того, що породжує нову якість у найбільш широкому її розумінні. Ще більше заперечень викликають заклики оптимізувати, узгодити ринок освітніх послуг і ринок праці, йти за вимогами ринку праці. Складається таке враження, що автори вищезгаданого під ринком праці розуміють щось інше, аніж те, що відповідає достеменній його природі та функціям. Підкреслимо, що більшість наукових шкіл трудовиків (фахівців у

галузі економіки праці, соціальної економіки, соціоекономіки) під ринком праці розуміють систему відносин між особами, які прагнуть набути статус зайнятих, і роботодавцями або уповноваженими ними органами (особами) з приводу купівлі-продажу робочої сили (послуг робочої сили або послуг праці). В одному з фундаментальних термінологічних досліджень означений вище специфічний ринок розглянуто як систему економічних, правових, соціальних та організаційних відносин між особами, які шукають роботу, працівниками та їх представниками, роботодавцями та їх представниками, органами державної влади у сфері надання та отримання послуг праці [6].

Позиція автора стосовно сутності, місії ринку праці задекларована в одній із останніх публікацій і є такою: “Формування робочої сили як здатності до праці відбувається в сім’ї, школі, інших закладах освіти, у системі навчання упродовж життя. Сформована робоча сила як ресурс, суспільна цінність, індивідуальна та колективна здатність до праці на практиці постає як пропозиція, що потребує включення у суспільно корисну діяльність, сприйняття з боку суб’єктів ринку праці і передусім роботодавців. Використання сформованої та затребуваної робочої сили відбувається у сфері безпосереднього докладання праці, у сфері сумісно розподіленої праці, а конкретніше – на підприємствах, в організаціях, інших суб’єктах господарювання... лише через зайнятість відбувається споживання і використання робочої сили. Що ж стосується ринку праці, то його місія у найбільш загальному тлумаченні полягає у здійсненні взаємовідносин між роботодавцями і носіями робочої сили, які формують попит і пропозицію на специфічному ринку, яким і є ринок праці. Останній на практиці постає механізмом, інструментом доставки сформованої робочої сили на платформу, на якій відбувається купівля-продаж специфічного товару – послуг робочої сили. Наголошуємо на тому, що ринок праці прямо і безпосередньо стосується фази розподілу й обміну і поєднує процеси виробництва (формування) і використання робочої сили” [16, с.19].

З наведених визначень є очевидним, що освітня політика і заходи щодо її реалізації не повинні фокусуватися виключно чи здебільшого

на вимогах ринку праці. Відстоювання позиції щодо необхідності розбудови освітньої політики за прагнення відповідності двох ринків – ринку освітніх послуг і ринку праці – розглядаємо як свідоме чи неусвідомлене нехтування, ігнорування, несприйняття власне філософії сучасної вищої освіти.

Звертаємо увагу потенційних читачів на ті аспекти взаємодії, взаємовпливу нової економіки, вищої освіти та соціально-трудової сфери, що безпосередньо стосуються досягнення задекларованої мети дослідження. Розпочнемо із взаємодії та взаємовпливу нової економіки і вищої освіти. Маємо підтвердити раніше оприлюднені висновки, що взаємозв'язок нової економіки як системи господарювання, як економіки екосистем [10] та вищої освіти як суспільного інституту, однієї із сфер економічної, соціальної, духовної діяльності є і обопільним, і складним, і суперечливим.

Проведене дослідження підтверджує гіпотезу актуалізації опанування самої філософії природи, наслідків змін, що породжені Четвертою промисловою революцією, важливості формування світогляду, культури, які адекватні стрімкості, розмаху, глибині трансформацій у створеному людиною паралельному світі – світі техніки, технологій, новітніх інститутів. Оприлюднене узгоджується з застереженням, що належить засновнику Всесвітнього економічного форуму у Давосі, Швабу, і яке є таким: “Технологічні зміни є настільки потужними, що роблять нашу добу і найбільш перспективною, і водночас сповненою найсильніших потенційних загроз в історії людства. Однак мої побоювання пов'язані передусім із тим, що люди, наділені повноваженнями ухвалювати рішення, часто опиняються в пастці лінійного, не спрямованого в майбутнє мислення. Вони надто поглинуті злободенними проблемами – і тому не здатні до стратегічного осмислення революційних сил та інноваційних рішень, які формують наше майбутнє” [25].

Варто наголосити на тому, що зародження нової економіки, що відбулося на рубежі двох тисячоліть і продовжило свій масштабний динамічний поступ у перших десятиліттях XXI ст., сталося завдяки досягненням Шостого техно-

логічного укладу, Четвертої промислової революції та використання людського капіталу, формування якого є одним із основних “продуктів” вищої освіти. Водночас нова економіка, будучи породженням інтелектуальних, людських ресурсів, суспільних інститутів, у т.ч. освітніх, диктує свої вимоги до розвитку вищої освіти, вимагає такої якості освітніх послуг, що відповідає потребам та умовам розвитку економіки, яка усе більше базується на знаннях, творчості, інноваціях.

Нова економіка впливає на розвиток вищої освіти як прямо, безпосередньо, так і опосередковано. Неупереджений аналіз засвідчує, що інститутом, який і безпосередньо, і опосередковано впливає на вищу освіту, включно її змістове наповнення, є соціально-трудова сфера, а не абстрактний ринок праці. Розвиваючи сформульоване твердження та в контексті задекларованої мети дослідження, принципово важливим є такий акцент. Людський потенціал як складник “продуктів” вищої освіти, як надбання насамперед тих, хто готується до активного трудового життя, формується, як вже зазначалося, на довиробничій стадії (з точки зору відтворення робочої сили), а його використання відбувається у сфері безпосереднього докладання праці, у соціально-трудої сфері. Ці дві стадії є першою поєднувальною ланкою між двома провідними інститутами – вищою освітою і соціально-трудою сферою.

Наголошуємо й на тому, що формування та турбулентний розвиток цих двох інститутів здійснюється під впливом одних і тих самих чинників, і це стає їх другою об'єднувальною ланкою. Щодо чинників, які впливають на формування нової економіки, її інститутів, то на цю тему написано безліч статей, монографій. Акцентовано передусім на тому, що нова економіка і мережеве суспільство та їх інститути – це концентрація знань (не випадково широко вживаним є поняття “економіка знань”) і концентрація техніки, комп'ютерних систем, проривних технологій. Не заперечуючи цього, маємо зробити суттєве уточнення, яке є принциповим для розуміння латентного, неусвідомленого.

Нашою позицією є та, що нова економіка та мережеве суспільство і їхні інститути – це не тіль-

ки концентрація знань (концентрація знань була характерною і для індустріальної економіки); це не тільки революційні технології “Індустрії 4.0” (існують докази, що парові машини здійснили значно більше зрушень в економіці, ніж інформаційні технології дотепер), а це ще й щось інше, не менш значуще, але належним чином не усвідомлене, не пояснене, що, до речі, вкрай негативно впливає на розвиток і вищої освіти, і соціально-трудої сфери.

Особливий наголос маємо зробити на тому, що симбіоз новітніх знань, технологій, цифрових та інтелектуальних ресурсів породжує низку постіндустріальних особливостей економіки сучасної доби і серед них: генерування безперервного потоку цифрових даних; надшвидка доставка і можливість споживання цифрових продуктів і послуг; підтримка майже миттєвої взаємодії між суб'єктами економічної діяльності, коеволюція останніх; домінування горизонтальних зв'язків над вертикальними; спільне створення цінностей; консолідація дій; платформова і мережева взаємодія учасників сумісно розподіленої праці. Симбіоз новітніх знань і технологій відкриває небачені можливості поєднання цифрового, фізичного, біологічного, інтелектуальних світів, за якого з'являються постіндустріальні системи виробництва, транспортування, постачання, споживання, новий архетип суспільно організованої праці.

У розвиток та на доповнення оприлюдненого акцентуємо на тому, що нова економіка має без перебільшення іншу філософію розвитку, аніж доіндустріальна та індустріальна. За нашим баченням домінуючий, суто технократний підхід до пояснення природи нової економіки залишає поза належної уваги появу того феномену сьогодення, коли “цифра” породжує нові властивості, постіндустріальне середовище, новий архетип економічного поступу, врешті-решт появу іншої філософії економічної, соціальної, суспільної діяльності.

Принагідно зауважимо, що означені вище властивості постіндустріального, цифрового, мережевого середовища тісно корелюють з властивостями екосистем в економіці. Це є переконливим свідченням того, що природу

нової економіки неможливо усвідомити без екосистемного мислення, а екосистеми в економічній царині сучасної доби постають платформами взаємодії, коспеціалізації, конкурентного співробітництва; платформами сумісно розподіленої праці за нової реальності.

Нова (постіндустріальна) економіка – це новий формат економічних, соціальних, суспільних відносин; це нова (інша) культура, світогляд, мислення. Світ економіки, світ самих людей без перебільшення перевернувся, став іншим. У новій економіці базис і надбудова, економічне і позаекономічне, вертикальне і горизонтальне, централізоване і децентралізоване, стандартне і нестандартне, лінійне і нелінійне, реальне і віртуальне значною мірою, а інколи і повністю, помінялися місцями.

Нова економіка – це економіка екосистем, що діє на принципово нових засадах, і це має принципове значення для формування і освітньої, і соціально-трудої політики. Немає підстав переглядати раніше зроблені висновки, “що нова економіка (вона ж і цифрова, і мережева, і знаннева, й інформаційна та ін.) – це не прояв механічного приросту технічних, організаційних, інноваційних та інших якостей дотеперішньої економічної системи, це не екстраполяція закономірностей останньої на економічне буття нового століття. В економічній системі, що інтенсивно формується, цілі її пласти, сегменти, кластери починають функціонувати за іншими принципами, розвиваються за іншими, ніж дотепер, сценаріями, рухаються в іншому ритмі та з іншими швидкостями. Уже сьогодні реальністю є не бачені раніше мережеві зв'язки, нові форми власності, нові форми кредитування, паралельні валюти, самоуправлінські структури тощо. Новий капіталізм стає одночасно і глобальним, і фрагментарним, і мережевим; частково ринковим, принаймні таким, що прокладає шлях відходу від суто ринкової системи. Не буде перебільшенням твердження, що для нової економіки характерним є феномен поєднання віртуального й реального світів” [14, с. 217].

За авторським концептом нову філософію формування та функціонування економіки нинішньої доби складно усвідомити, поясни-

ти без звернення до феномену, що має ємку назву “цифрова трансформація”. Маємо констатувати, що у більшості науково-прикладних видань цифрова трансформація трактується як процес максимально повного використання потенціалу цифрових технологій у всіх аспектах підприємницької діяльності. Автор дотримується іншої думки щодо сутності та самої філософії цифрової трансформації. Ця “іншість” пов’язана, по-перше, з тим, що цифрова трансформація за нинішньої постіндустріальної доби поширюється не лише на бізнес-структури, а проникає в усі “ніші” та стосується більшості сфер економічної, соціальної, суспільної діяльності. По-друге, нашою принциповою позицією, що корелює з висновками ряду вітчизняних та зарубіжних дослідників є та, що цифрова трансформація – це не тільки масштаби технологічних перетворень, посилення впливу “цифри” на інфраструктуру організацій, зміну операційних моделей, як зміна ментальних схем, ділової культури, способів прийняття рішень, мислення, утвердження нової культури економічної діяльності. Поділяємо думку менеджерів компанії Agile Elephant Террар, які вважають, що цифрова трансформація – це процес переходу організації до нових способів мислення і роботи на базі використання соціальних, мобільних та інших цифрових технологій. Ця трансформація включає у себе зміни в мисленні, стилі керівництва, системі заохочення інновацій і прийнятті нових бізнес-моделей задля покращення роботи співробітників організації, її клієнтів, постачальників і партнерів [27].

Прагнучи з’ясувати сутність найбільш показових ознак нової економіки, що прямо чи побічно стосуються і її провідних інститутів, які є об’єктом дослідження, не можемо не акцентувати й на таких феноменах сучасності як темпоральність, темпоральні драйвери, якими в умовах нової соціоекономічної реальності постає симбіоз чинників технологічного, інформаційно-комунікаційного, демографічного, інституціонального, соціокультурного характеру, що змінюють параметри технологічного, економічного і соціального часу.

Попередні дослідження автора в царині темпоральності що приросли новітніми наукови-

ми засновками, переконують у тому, що цей феномен сьогодення (темпоральність) заслуговує стати провідною характеристикою, провідною ознакою нової економіки та мережевого суспільства. За авторським концептом, в основі темпоральності як феномену сьогодення перебуває часовий вимір явищ і процесів, які заповнюють усі “ніші” та сегменти навколишніх світів – природи, техніки, економіки, соціального та суспільного буття. Параметри, за якими оцінюють темпоральні зміни, є доволі строкатими – від календарних характеристик часу і до більш складних, синтезованих – темпи, ритми, лінійність/нелінійність, синхронність/асинхронність, послідовність/непослідовність, а також охоплюють характеристики, що мають індивідуально-колективне, психологічне, соціальне походження [15, с. 15].

Конкретизуючи сутність авторського концепту темпоральності, акцентуємо: реальність першої половини ХХІ ст. є такою, що створений людиною паралельний світ – техніки, технологій, мереж, інститутів, екосистем – розвивається (трансформується, довершується, змінюється) надто швидко, інтенсивно та ще й різновекторно, і асиметрично. Підтверджуємо раніше зроблені висновки, що різні види часу – біологічний, календарний, технологічний, соціальний, економічний – мають як багато спільного, так і специфічні особливості прояву. При цьому спільними рисами постають нові, небачені раніше темпи, швидкості, ритми, а одиниця часу вміщує безліч подій, змін, трансформацій.

Нові темпоральні характеристики суспільного буття стають іманентним компонентом життєдіяльності як окремої людини цифрової доби, так і спільнот, усіх сфер економічної, соціальної, суспільної діяльності. Отож наполягаємо, що складником опанування сучасної філософії темпоральності, що має принципове значення для розуміння перспектив розвитку як вищої освіти, так і соціально-трудова сфери, є усвідомлення природи змін нової економіки не лише в координатах складності, а й пришвидчення темпів упровадження новацій цифрової доби, нового (стисненого) формату технологічного, економічного і соціального часу.

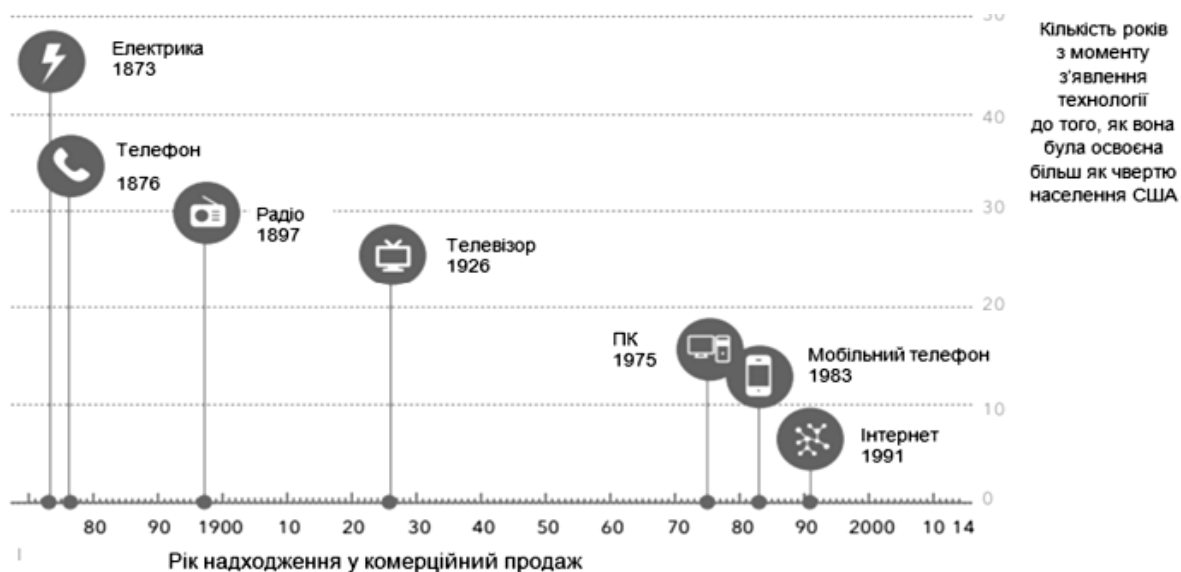


Рисунок 1. Часовий вимір упровадження технологій та появи нових знакових продуктів у США

Нижче наведено дані щодо зміни часових координат появи нових знакових продуктів в економіці індустріальної доби, екстрополяція яких дає змогу прогнозувати прийдешні зміни в царині життєвих циклів товарів, послуг та інтенсивність змін у життєдіяльності економічно активної людини (Рисунок 1).

Ще одним свідченням динаміки змін техніко-технологічного характеру в координатах часу є й такі дані: у середині минулого століття на період активного життя одного покоління припадала одна зміна технологічних укладів та дві-три зміни поколінь техніки. За наявними форсайт-передбаченнями в середині поточного століття економічно активна людина за період своєї трудової діяльності буде свідком двох нових технологічних укладів та зміни трьох-чотирьох поколінь техніки.

Глобальність мегазмін у цій царині, які торкнуться чи не кожної економічно активної людини, спільнот, інститутів нової екосистеми та мережевого суспільства, не може не вражати. Заслужують на увагу передбачення Вернона Вінджа та Реймонда Курцвейла, які ще наприкінці ХХ ст. окремо дійшли до приблизно однакових висновків, а саме: прискорення темпів техніко-технологічного зростання вже в

найближчі десятиліття з великою ймовірністю спричинить так звану технологічну сингулярність, стан, коли технологічні, інформаційно-цифрові новації стануть настільки складними й швидкими, “спресованими” у часі, що це буде на межі недоступності для людського розуміння і сприйняття [15, с. 17].

Наведене вище, як і безліч інших незаперечних фактів з попередніх публікацій [14], переконують у тому, що за цифрової доби чи не кожна економічно активна людина опиняється в нових координатах як темпоральних, так і інших, непередбачуваних та нестандартних обставин. Маємо не лише передбачення, а й переконання, що більшість учасників сумісно розподіленої праці вже найближчим часом постане перед необхідністю виконувати нові непередбачувані, нерідко значно складніші завдання. Не випадково в зарубіжній літературі ускладнювальні характеристики навколишніх світів часто означені терміном VUCA: V – Volatility (волативність, мінливість, нестабільність), U – Uncertainty (невизначеність, неясність), C – Complexity (складність), A – Ambiguity (аморфність, неоднозначність, подвійність).

З огляду на зазначене стає очевидним, що нова економіка є системою господарювання, яка

докорінно відрізняється від економіки індустріальної доби, будучи водночас і знанневою, і інформаційною, і цифровою, і економікою екосистем. Принципово важливим є наголос на тому, що сучасна постіндустріальна економіка базується на інших, постіндустріальних конкурентних перевагах та принципах розвитку. Це переконливий доказ необхідності появи в постіндустріальному мережевому суспільстві й нової вищої освіти, що має бути новою за місією, змістом, філософією розвитку.

Важливим є усвідомлення особливостей конкурентних переваг нової економіки, що значною мірою має визначати вектори розвитку вищої освіти, її місію. Йдеться про те, що в економіці постіндустріальної цифрової доби конкурентні переваги суб'єктів господарювання – від локального до глобального рівня – усе більше переміщуються в людину, але не просто в людину, а людину, яка здатна бути носієм суспільно значимого, дійсно нового, дійсно конкурентного. Конкретніше: йдеться про те, що економіка-XXI вимагає від людини принципово нових знань, навичок, здатностей, якостей. Останні пов'язані з необхідністю концентрації в людині креативу, здатності до змін, критичного мислення, інтеграції в суспільно-розподілену працю, здатності працювати на випередження, передбачати загрози та реагувати на них, уміти працювати за нестандартних умов, учитися все життя і при цьому демонструвати відповідальність, моральність, культуру. Отже, людина-XXI має концентрувати і професійне, і моральне; і професійне, і соціальне; і професійне, і соціокультурне, позаекономічне. Значна частка критично важливих здатностей (вони ж і незаперечні конкурентні переваги) формується саме у сфері вищої освіти. За принципово нових вимог до людини, спільнот людей, до їх якостей та здатностей не може не трансформуватися місія університетів як основних осередків вищої школи. Місію сучасного Університету розглядаємо як здатність здійснення вагомого внеску в суспільний розвиток через дослідження, генерування нових знань, їх поширення та підготовку соціально відповідальних, творчих, моральних особистостей, професіоналів, які володіють незаперечними конкурентними перевагами.

Тепер щодо взаємозв'язку, взаємодії другого провідного інституту – соціально-трудової сфери з іншими інститутами і передусім з вищою освітою в координатах нової економіки. Техніко-технологічний, “цифровий” базис, який є породженням Четвертої промислової революції та отримав назву “Індустрія 4.0”, у комплексі з іншими мегазрушеннями обумовили формування нової платформи соціально-трудового розвитку, нового світу праці і зайнятості.

Одним з основних “продуктів” задекларованого дослідження є поява нового конструкту взаємозв'язку, взаємодії соціально-трудової сфери і вищої освіти. Якою постає ця взаємодія в авторській ментальній моделі? Звертаємо увагу потенційних читачів на те, що йдеться не про традиційне, вчорашнє, що вже не працює в новій економіці – адаптацію, узгодження, подолання суперечностей тощо, а про модель одновекторного, узгодженого, одновимірного поступу, коли вища освіта і соціально-трудова сфера розвиваються на засадах коеволюції, екосистемної трансформації, консолідації дій, платформової і мережевої взаємодії. Йдеться про екосистемний підхід до розуміння взаємозв'язку вищої освіти і соціально-трудової сфери.

Соціально-трудова реальність першої половини XXI ст., за авторським концептом, може бути описана, представлена, подана як модель праці і зайнятості, що отримала ємну назву “Праця 4.0” та достатньо широко висвітлена в ряді оприлюднених робіт [12, 13]. Проведене дослідження підтверджує попередній висновок, що “великий вибух”, який стався в соціально-трудовій сфері наприкінці XX-початку XXI століття, – це синхронне нашарування в часі та просторі декількох глобальних, надмасштабних і водночас різновекторних за наслідками феноменів сучасності, які формують принципово нову соціально-трудову реальність. Ідеться про те, що в часі та просторі відбувся і продовжує відбуватися збіг мегазрушень демографічного, глобалізаційного, технологічного, інституціонального характеру й утвердження нової моделі “Праця 4.0” [13]. В авторській теоретико-методологічній конструкції модель “Праця 4.0” постає як трудо-

ва парадигма, що іманентна новій економіці та соціально-економічній, соціально-трудовій реальності першої половини XXI ст.; як платформа та інститут, що забезпечує використання людських ресурсів у координатах, породжених Четвертою промисловою революцією та низкою інших глобальних зрушень в економіці та суспільстві, які нерідко мають латентний характер.

Ще раз наголошуємо на тому, що в авторському теоретико-методологічному конструктиві чинників трансформації нової економіки й соціально-трудової сфери перебувають не лише техніко-технологічні новації, що є уособленням “Індустрії 4.0”, а й ціла низка інших, які є реальністю нової цифрової доби, але дотепер не знайшли належної наукової інтерпретації, висвітлення та усвідомлення багатьма членами суспільства. Не підтримуючи численні заклики щодо орієнтації вищої освіти на поточні потреби ринку праці, наполягаємо на необхідності сповідування іншої за змістом, спрямованістю філософії взаємозв'язку, взаємообумовленого розвитку вищої освіти з інститутами нової економіки та мережевого суспільства.

У світлі задекларованого логічним постає висновок, що зміну змістових характеристик освітньої та соціально-трудової політики як компонентів загальної політики суспільного поступу варто пов'язувати не лише з настанням епохи карколомних техніко-технологічних, інформаційних, цифрових новацій, а й з нагальною потребою формування нових за змістом, спрямованістю суспільних відносин; опанування нової філософії економічного, освітнього, трудового, соціального поступу; утвердження людиноцентричного екосистемного мислення; розбудови принципово інших економічних, соціальних проєктів; проєкування багато-багато іншого, нетипового, нетрадиційного, інклюзивного та інноваційного. З огляду на зазначене цілком очевидно постає відповідь на питання: “Якій із функцій вищої освіти – загальнокультурній чи прагматичній – нині має належати пріоритет?”

Запропонований розгляд проблематики вищої освіти і соціально-трудової сфери у взаємозв'язку, у контексті діалектики різних ета-

пів формування й використання людського потенціалу дозволив дати однозначну відповідь на запитання: “Що має постати як інститут, на який повинна орієнтуватися вища освіта, зв'язуючи зміст освіти, запроєктовані компетентності, формуючи освітню політику, передбачаючи інструменти, механізми, засоби її реалізації?”. Таким інститутом постає екосистема соціально-трудової сфери, яка на кожному етапі свого розвитку має притаманну їй техніко-технологічну, інституціональну структуру, кваліфікаційну, мотиваційну, соціальну основу. Висловимо цю думку і в такий спосіб. “Маяком”, інститутом, що подає сигнали, імпульси, врешті-решт, формує вимоги до вищої освіти задля реалізації її прагматичної функції, є екосистема соціально-трудової сфери, де сконцентровано попит на послуги робочої сили, формуються поточні і перспективні вимоги до кваліфікацій, проєктується та реалізується політика доходів і зайнятості, концептуалізується та реалізується соціальна політика, функціонує система соціального діалогу тощо.

Платформа “Праця 4.0” потребує, щоб на ній з'явилася сукупна робоча сила нової якості, новий людський потенціал, що має іншу, аніж дотепер, структуру здатностей, якостей, які постають симбіозом і професіоналізму, і креативу та творчості; і професіоналізму, і моральності та духовності; і професіоналізму, і культури (економічної, соціальної, суспільної). Іншим за змістом має бути і професіоналізм – це не професіоналізм під так зване первинне робоче місце.

Реалії сьогодення дають підстави стверджувати, що вже нині на платформі “Праця 4.0” сталися суттєві зрушення в процесах праці, структурі компонентностей, рівні інтелектуалізації сумісно розподіленої праці у більшості сфер економічного, соціального, суспільного поступу. На порядку денному недалекого майбутнього тектонічні зрушення у сфері праці та зайнятості за розгортання п'ятої промислової революції та появи платформи “Праця 5.0”.

Однією з визначальних передумов становлення платформи “Праця 5.0” стане посилен-

ня впливу на соціально-трудова сферу низки так званих “технологій нового покоління”. Йдеться зокрема про робототехніку, штучний інтелект, доповнену реальність, блокчейн, великі дані, вплив яких на соціально-трудова вимір платформи “Праця 4.0” був незначним.

Одним із “ТОП - продуктів” проривних технологій першої половини ХХІ ст. стане поява техніко-технологічного феномену, що отримав назву інтелектуальна автоматизація (Intelligent Automation, IA). Йдеться не про окрему технологію, а про синтез проривних технологій, сумарним ефектом яких якісне переосмислення робочих процесів і в цілому бізнесу та виробництва.

Складова основних завдань недалекого майбутнього, що потребуватиме вирішення на платформі “Праця 4.0”, а особливо на наступній платформі – “Праця 5.0”, – демонстрація здатності як менеджерів, так і усіх учасників сумісно розподіленої праці поєднувати сильні сторони і людини, і машини. Справедливими та виваженими постають висновки зарубіжних дослідників проблематики суспільного розвитку в координатах п'ятого технологічного укладу, які передбачають, що люди й машини вже у недалекій перспективі будуть співпрацювати “у конвергентному й дивергентному мисленні. Комп'ютери відомі своєю здібністю до конвергентного мислення: вони вміло виявляють закономірності та кластери в численних невпорядкованих наборах даних, які містять не тільки текст та числа, але й також образи та аудіовізуальні засоби. З іншого боку, люди сильні в дивергентному мисленні: генеруванні нових ідей та дослідженні багатьох потенційних рішень” [18, с. 157]. У контексті такого бачення майбутнього платформи “Праця 4.0” та наступного покоління маємо розглядати й завдання “Освіти 4.0” щодо формування затребуваних новою економікою людських якостей та компетентностей, забезпечуючи узгоджений розвиток інститутів вищої освіти та соціально-трудова сфери.

Прикладна, суто економічна значущість сукупної робочої сили платформи “Праця 4.0” й подальших поколінь, пов'язуємо з наступними її здатностями, спроможностями, цінностями:

- 1) створювати прогресивні, інноваційно орієнтовані техніко-технологічні, інформаційні, цифрові засоби та продукти, що постають матеріальним базисом набуття конкурентних переваг;
- 2) охоплювати “полум'ям праці” накопичені матеріальні та нематеріальні активи, поєднувати створений людиною паралельний світ техніки, технологій, штучного інтелекту з потенціалом творчості, креативності, з інтелектуальними здібностями та можливостями економічно активної людини, на “виході” чого постає новий рівень продуктивності та соціальної якості;
- 3) бути носієм критично важливих здатностей, роль яких за умов та викликів постіндустріальної доби стрімко зростає. Йдеться про неекономічні чинники стійкого розвитку, якими постають довіра, відповідальність, солідарність, згуртованість, культура.

Взагалі має з'явитися нова, інша модель людини не економічної (не homo economicus), а людини інноваційної, творчої, соціально відповідальної, здатної бачити і розуміти неочевидне, нетрадиційне, латентне. Як тут не згадати про видатну особистість сучасності Стіва Джобса, який наголошував на необхідності змінити навіть критерії щодо того, кого треба вважати розумною людиною. На думку засновника компанії Apple, достеменно розумну людину можна впізнати (оцінити) не за глибокими знаннями у якійсь одній сфері діяльності, а за умінням розуміти, створювати і встановлювати неочікувані зв'язки між сферами (явищами, процесами), які оточують людину цифрової доби. Простіше кажучи, глибина розуму, інтелекту, інноваційності полягає у здатності розуміти й пояснювати неочевидне і насамперед – неочікуване між сферами діяльності, явищами, процесами; бачити те, що перебуває за “кадром”, є латентним, неочевидним. Стів Джобс наголошував на тому, що необхідно прагнути до міждисциплінарних знань, бачити цілісну картину усього, що відбувається.

Отже, рівень освіченості, розумності полягає в умінні бачити, усвідомлювати, встановлювати неочікувані (латентні, приховані) зв'язки, взаємозалежності між процесами, явищами, що

нас оточують. При цьому незаперечні переваги має не вузьке, локальне, а міждисциплінарне знання, що розкриває, пояснює навколишній світ такими, як вони є, а не які нам пропонують напівживі, напівмертві моделі минулого, які вже є історією цього минулого.

Змушені констатувати, що існує безліч перешкод на шляху як розвитку теорії екосистемного підходу, так і практики його імплементації в реалії цифрової доби. За нашою оцінкою, однією з причин такого стану є усталене нехтування міждисциплінарним підходом до опрацювання основних векторів та інструментів стійкого, людиновимірного розвитку за умов, коли світ економіки, світ самих людей, образно кажучи, перевернулися. Нашою принциповою позицією є така: у теорії і практиці індустріальної доби сповідування міждисциплінарного підходу було бажаним, а нині – це настійлива вимога, недотримання якої унеможлиблює здатність соціуму стати на шлях стійкого людиновимірного розвитку.

У цьому ж контексті варто дослухатися до одного з провідних світових бізнес-філософів сьогодення Індсета, автора бестселера 2020-х років “Квантова економіка”, який наголошує: “Щоб створити економіку й суспільство майбутнього, нам потрібні не фахівці з монодисциплінарними знаннями, а навчені філософії люди, які мислять самостійно та поводяться відповідально, які прагнуть нових знань і поглядів та можуть для цього сміливо поєднувати непоєднані на перший погляд дисципліни” [7, с. 49]. І далі: “Нам потрібне справжнє Просвітництво або ж Ренесанс мислителів. Нам потрібна практична філософія та революція свідомості. Нам потрібно поєднати гуманітарні й природничі науки та побудувати суспільство здорового глузду. Задля подальшого розвитку суспільства необхідні мотивація та новий двигун прогресу. Інакше кажучи, нам потрібна нова операційна система для економіки” [7, с. 9]. Вважаємо, що такою операційною системою має постати саме екосистема вищої освіти-XXI.

В узагальненому вигляді “сукупний” працівник, який має прийти на платформу “Праця 4.0”, повинен стати носієм постіндустріальних якостей та здатностей. Цей працівник (сукуп-

ний, інтегрований, узагальнений) має бути безумовно професійним, але ця професійність не повинна бути орієнтована виключно на так зване первинне робоче місце; сукупний працівник повинен мати здатність не адаптуватися (прилаштуватися), а інтегруватися, бути провідником інновацій, креативу, неординарності; сукупний працівник повинен розуміти складне, неочевидне, приховане, мати здатність думати інакше, бути не таким, як усі, володіти інваріантними знаннями; сукупного працівника має вирізняти культура, моральність; людина як особистість повинна не поступатися, а перевершувати людину професійну (професійність можна доволі швидко набути, а особистістю можна й не стати).

Ще і ще раз наголошуємо на тому, що пропонуване не лише концептуалізує об’єкт (інститут), на який має орієнтуватися вища освіта у формуванні освітньої політики та шляхів її реалізації. Воно закладає основи нової філософії взаємозв’язків, взаємодій, взаємообумовленостей, у центрі яких перебуває людина на різних етапах її життєдіяльності, а саме, на етапах формування людського потенціалу, включення у сферу безпосереднього докладання праці, використання робочої сили, яка перебуває у статусі зайнятих.

Отже, у розглянутому теоретико-прикладному конструкті на передньому плані перебуває не абстрактний ринок праці з не менш абстрактними вимогами до робочої сили; не інститут, який безпосередньо стосується фази розподілу й обміну і лише поєднує процеси виробництва (формування) і використання робочої сили, а соціально-трудова сфера, притаманна їй екосистема, потенційна і реально функціонуюча робоча сила в координатах нової економіки й мережевого суспільства. У світлі задекларованої особливої значущості набуває подальший розвиток концепції “Праця 4.0”, запропонованої представниками наукової школи соціоекономіки та управління Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, наповнення її новими компонентами з урахуванням потреб одновекторного розвитку вищої освіти та соціально-трудової сфери. Саме із цим автором пов’язує подальші наукові розвідки.

5. ОБГОВОРЕННЯ

У світлі новітніх засновків, що з'явилися за перевірки гіпотез, наведених на початку статті, потребує переведення у практичну площину вирішення низки завдань у царині науково-освітньої діяльності, які дійсно мають значення та узгоджені із сучасними трендами розвитку нової економіки та платформи “Праця 4.0”.

Позиції закладу вищої освіти у царині глобальної конкурентоспроможності, відповідності умовам та вимогам нової економіки та мережевого суспільства будуть усе більше залежати від його здатності розбудувати сучасну екосистему. Усі складові капіталу закладу вищої освіти – людський, організаційний, капітал взаємодії з інститутами зовнішнього середовища – мають набути нової якості та постіндустріальних характеристик.

Існує необхідність кардинальних змін у змісті освіти, які мають сприяти “вимиванню” знань-одноденок, знань індустріальної доби; необхідність глибоких інституціональних змін, за яких освіта не на словах, а насправді має стати продовженням науки. Йдеться про необхідність подолання бар'єрів між академічною, галузевою й освітянською наукою. Вважаємо, зокрема, доцільним створення добровільних науково-освітніх альянсів, інших екосистемних структур як науково-освітніх закладів нового типу. Не менш важливо забезпечити індивідуалізацію освітньої діяльності, створити умови для підготовки, генерації дійсно штучного товару, який має формуватися за “живої” освіти, у центрі якої студент і професор.

Маємо передбачення, що в недалекому майбутньому станеться реальна інтеграція двох суспільних інститутів, які є об'єктом цього дослідження, з появою формалізованої, інтегрованої екосистеми формування, використання людського потенціалу та людського розвитку, що функціонуватиме на принципах коеволюції, коспеціалізації, відкритості, внутрішньої самоорганізації, спільного створення цінностей, консолідації дій; платформової і мережевої взаємодії інститутів вищої освіти і соціально-трудової сфери як єдиного цілого.

Зазначимо, що задеклароване повністю узгоджується з концепціями навчання упродовж життя, формування метасвіту, розбудови економіки екосистем. Ознаками інтеграційних процесів, нового формату освіти, що вже нині набирають обертів, є створення корпоративних університетів, комбінованих програм розвитку персоналу в реальному секторі економіки, що реалізуються за участі закладів вищої освіти; створення корпоративних навчальних центрів, спільних з бізнесом магістерських програм тощо. Ознаками інтеграційних процесів, задекларованих вище, є і поява та інтенсивний розвиток у світовій практиці дослідницьких університетів, де освіта стає реальним продовженням науки, а фундаментальні й прикладні дослідження слугують появі індустрій нового типу.

Поштовхом до появи нових екосистем, сьогодні нестандартних, а завтра звичних інтеграційних утворень, стає потреба в розбудові так званої срібної економіки. Автор переконаний, що без нових екосистемних рішень вища освіта вже в недалекому майбутньому не зможе повноцінно виконувати свою суспільну місію.

З огляду на результати поглибленого аналізу відмітних характеристик нової економіки, що проведений автором статті, цілком виправданими, реалістичними постають форсайт-оцінки щодо ключових навичок сукупної робочої сили-XXI, які виконані авторитетними зарубіжними дослідниками. Заслужують уваги прогнози експертів та організаторів Світового економічного форуму в Давосі, які передбачають, що топ-навички недалекого майбутнього матимуть таке або приблизно таке змістовне наповнення та ієрархію: аналітичне мислення та інновації; активне навчання та навчальні стратегії; комплексне вирішення проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій та програмування; стресостійкість та гнучкість; вміння аргументувати погляди, вирішувати проблеми та генерувати ідеї [30]. Оприлюднені форсайт-оцінки стосуються майбутнього, але не далекого або того, що вже настає. І щоб його не проспати, маємо

розпочати з головного – формування нового мислення, нового світогляду, утвердження нової економічної і соціальної культури.

Дослідження взаємодії, коеволюції вищої освіти і соціально-трудова сфера має особливу вагомість у контексті пошуку відповідей на запитання, що є глобальними за постановкою і значущістю, і серед них: “Якими якостями, знаннями, навичками, цінностями, мотиваціями має володіти сукупна робоча сила як за нинішньої доби, так і особливо в недалекому майбутньому?”, “Як подолати турбулентність на “полі” вищої освіти і соціально-трудова сфера та сприяти екосистемному, одновекторному, людиновимірному поступу провідних інститутів нової економіки?”. Отже, дотримуємося позиції, що задеклароване дослідження,

будучи теоретико-методологічним за спрямованістю, відкриває вікно нових можливостей щодо розуміння, якими є та мають бути вектори розвитку освітньої політики у взаємозв'язку та взаємообумовленості із соціально-трудова політикою, з розвитком техніко-технологічного, цифрового, інформаційного, інституціонального, мережевого базису соціально-трудова сфера.

Авторський концепт природи нової економіки, розтлумачення та уточнення ключових її характеристик, коеволюції вищої освіти і соціально-трудова сфера за нової нормальності – це і шлях до розвитку теорії і практики людського капіталу, екосистемного його сприйняття, усвідомлення того, яким має бути людський потенціал недалекого майбутнього.

ВИСНОВКИ

Вища освіта у глобальному вимірі перебуває на тому етапі свого розвитку, коли усі складові науково-освітнього процесу потребують не те що удосконалення, а набуття інших, нетрадиційних, постіндустріальних, проривних траєкторій розвитку. Відомі чотири опори освіти, які свого часу проголошені ЮНЕСКО – навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити – потребують нового прочитання з висоти ХХІ ст. та умов нової нормальності.

Імперативом освіти нових поколінь (“Освіта 4.0”, “Освіта 5.0”) має стати повсюдне визнання пріоритету людських якостей, компонентностей, функцій, які найкраще виконують саме люди. Останні пов'язані з творчістю, інноваційністю, креативністю, критичним мисленням, моральністю, життєвими цінностями, з усім тим, що є недоступним для машин, мереж, “цифри” у самому широкому її розумінні.

Дотеперішні засновки, які пояснюють взаємозв'язок, взаємообумовленість розвитку інституту вищої освіти і соціально-трудова сфера, траєкторії та інструменти поточної майбутньої взаємодії, потребують суттєвих доповнень та визнання очевидного: нова економіка, як і її провідні інститути, є новими не лише за назвою, а насамперед за ресурсами, джерелами, мотиваціями, екосистемністю, власне філософією розвитку. Феномен коеволюції інституту вищої освіти і соціально-трудова сфера набирає нових постіндустріальних рис і архетипу та потребує пояснення, сприйняття за оновлення світогляду, культури економічного і соціального мислення.

Задекларований вище авторський концепт особливостей (відмітних характеристик) нової економіки дає поштовх до розуміння вимог щодо особистісного чинника економічного, соціального, суспільного розвитку, усвідомлення настільки разючими мають статися зміни у змісті освіти, в екосистемі формування людського капіталу майбутнього.

Виконане дослідження переконливо засвідчує, що вища освіта і соціально-трудова сфера є надзвичайно близькими за природою та місією, впливом на життєдіяльність людини, причинами трансформаційних процесів, а тому подальший напіввізольований, напівавтономний розгляд,

аналіз, інтерпретацію поступу цих провідних інститутів варто розглядати як непродуктивний і такий, що унеможливує стійкий людиновимірний розвиток нової економіки та мережевого суспільства.

Існує нагальна потреба в переміщенні наукового дискурсу, що розкриває природу, діалектику, синергію взаємозв'язків, взаємодії інститутів, які постали об'єктами цього дослідження, до епіцентру подальшого наукового і прикладного пошуку.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

Conceptualization: Anatolii Kolot.

Data curation: Anatolii Kolot.

Methodology: Anatolii Kolot.

Project administration: Anatolii Kolot.

Software: Anatolii Kolot.

Validation: Anatolii Kolot.

Visualization: Anatolii Kolot.

Writing – original draft: Anatolii Kolot.

Writing – review & editing: Anatolii Kolot.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Altbach, P. (2016). *Global perspectives on higher education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Retrieved from https://www.press.jhu.edu/books/title/11002/global-perspectives-higher-education?srsliid=AfmBOooVBWDwwyC7nAYaRMV_ZaF7sBhmH9NvDR67FhY-fUPv3fh0eZf3
2. Antoniuk, V. (2021). Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti vymoh do liudskoho kapitalu ta yevrointehratsiinykh protsesiv [Strategy for the development of higher education in Ukraine in the context of human capital requirements and European integration processes]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 1(40), 113-119. (In Ukrainian). [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).113-119](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).113-119)
3. Antoniuk, V., Zalozova, Y. (2023). *Liudskiy kapital rehioniv Ukrainy: problem vidtvorennia v umovakh hhibrydnoi ta povnomashtabnoi viiny yak zahroza dlia povoiennoho vidnovlennia kraïny* [Human capital of the regions of Ukraine: Problems of reproduction in the conditions of hybrid and full-scale war as a threat to the post-war recovery of the country]. Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian). Retrieved from <https://iie.org.ua/monografiyi/liudskij-kapital-regioniv-ukraini-problemi-vidtvorennja-v-umovakh-gibrydnoi-ta-povnomashtabnoi-vijni-jak-zagroza-dlja-povoiennogo-vidnovlennja-kraïni/>
4. Bassanini, A., Batut, C., & Caroli, E. (2023). Labor Market Concentration and Wages: Incumbents versus New Hires. *Labour Economics*, 102338. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2023.102338>
5. Bowen, W. (2013). *Higher education in the digital age*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.15179/ces.16.1.7>
6. Daniuk, V. (2018). *Pracya i socialno-trudovi vidnosyny* [Labor and social and labor relations] (451 p.). (In Ukrainian). Kyiv: KNEU.
7. Indset, A. (2021). *The quantum economy*. Kyiv: Art Huss.
8. Kandyba, S., Sharaienko, O. (2021). Zakordonnyi dosvid rozvytku liudskoho kapitalu yak osnovy staloho ekonomichnogo rozvytku [Foreign experience of human capital development as a basis for sustainable economic development]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 26. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-6>
9. Kolot, A. (2019). «Pratsia 4.0» yak model ta platformanovoi (tsyfrovoi) ekonomiky [“Labor 4.0” as a model and platform of the new (digital) economy]. In *Sfera zainiatosti I dokhodiv v umovakh tsyfrovoi ekonomiky: mekhanizmy rehuliuвання, vyklyky ta dominanty rozvytku*. Kyiv: KNEU. (In Ukrainian). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/31176>
10. Kolot, A. (2024). *Ekosystemnist yak imperatyv stiikoho liudynov-mirnoho rozvytku* [Ecosystem-ity as an imperative of sustainable human-measured development] (52 p.). Kyiv: KNEU. (In Ukrainian). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/43307>
11. Kolot, A., Herasymenko, O. (2020). Tsyfrova transformatsiia ta novi biznes-modeli yak determinant formuvannia ekonomiky nestandardnoi zainiatosti [Digital transformation and new business models as determinants of the formation of the non-standard employment economy]. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 10(1), 33-54. (In Ukrainian). [http://dx.doi.org/10.21511/slrltp.10\(1\).2020.06](http://dx.doi.org/10.21511/slrltp.10(1).2020.06)
12. Kolot, A., Herasymenko, O. (2020a). Kontsept «Pratsia 4.0»: Teoretyko-prykladni zasady formuvannia ta rozvytku [The concept of «Labor

- 4.0»: Theoretical and applied principles of formation and development]. *Ekonomika ta prohnozuvannia – Economy and Forecasting*, 1, 7-37. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.007>
13. Kolot, A., Herasymenko, O. (2021). «Pratsia 4.0» yak instytut ta platform rozvytku neoeconomiky [«Labor 4.0» as an institution and platform for the development of neo-economy]. In I. M. Repina, V. P. Kukoba (Eds.), *Neoeconomika ta imperatyvy rozvytku pidpriemnytstva [Neoeconomy and imperatives of business development]* (pp. 146-180). Kyiv: KNEU. (In Ukrainian). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/36871>
 14. Kolot, A., Herasymenko, O. (2021a). *Pracya XXI: Filosofiiazmin, vyklyky, vektoryrozvytku [Labor XXI: Philosophy of change, challenges, vectors of development]* (488 p.). Kyiv: KNEU. (In Ukrainian). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/36870>
 15. Kolot, A., Herasymenko, O. (2022). Temporalnist v koordynatakh sotsialno-trudovoho rozvytku: Pryroda ta draivery transformatsii [Temporality in the coordinates of social and labor development: Nature and drivers of transformation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 3(220), 12-21. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2022/220-3/2>
 16. Kolot, A., Ryabokon, I., Babii, Y. (2024). Yakist zainiatosti za novoї sotsioekonomichnoi realnosti: Teoretyko-metodolohichnizasady [Employment quality in the new socio-economic reality: Theoretical and methodological foundations]. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 14(1), 12-27. (In Ukrainian). [http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.14\(1\).2024.02](http://dx.doi.org/10.21511/slrrp.14(1).2024.02)
 17. Kostrytsia, V., Burlai, T. (2023). Suchasni priorytety sotsialnoho rozvytku: vplyv hlobalnykh transformatsii i zavdannia Ukrainy (po voiennoho periodu). [Current priorities of social development: impact of global transformations and Ukraine's tasks in the (post)war period]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 4, 97-116. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.097>
 18. Kotler, P. (2021). *Marketing 5. 0: Technology for Humanity*. Hoboken: Wiley & Sons.
 19. Kuklin, O., Azmuk, N., Dernova, I. (2023). Rezilientnist natsionalnoi systemy vyshchoi osvity: otsinka, napriamky posylennia [Resilience of the national higher education system: An assessment, the directions for strengthening]. *Problemy ekonomiky – The Problems of Economy*, 2(56), 63-73. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-2-63-73>
 20. Lotman, I. (1990). *Universe of the mind: A semiotic theory of culture*. Bloomington: Indiana University Press.
 21. Novak, I., Zhuk, I. (2023). Hlobalni sotsialni ryzyky u sferipratsi: Brak hidnoi zainiatosti v Ukraini [Global social risks in the field of labor: Lack of decent employment in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2(52), 110-130. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.110>
 22. Novikoba, O., Tsymbal, O., & Ostafiychuck, J. (2024). Stanovlennia rezylentnosti sotsialno-trudovoi sfery v konteksti povoiennoi rozbudovy ekonomiky Ukrainy [Formation of the resilience of the social and labor sphere in the context of the post-war development of the Ukrainian economy]. *Economy of Ukraine*, 67(7(752)), 94-112. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.094>
 23. Novikova, O. (2022). *Transformatsiia sotsialno-trudovoi sfery v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky [Transformation of the socio-labor sphere in the context of economic digitalization]* (385 p.). Kyiv: Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian). Retrieved from https://ie.org.ua/wp-content/uploads/application/pdf/da_mono_2022-pdf-na-sajt_compressed.pdf
 24. Saukh, P., & Saukh, I. (2023). Suspilstvo 5.0. Arkhitektonika osvity v umovakh piatoi promyslovoi revoliutsii: vyklyky ta perspektyvy [Society 5.0. The architectonics of education in the context of the fifth industrial revolution: challenges and prospects]. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(2), 1-7. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223>
 25. Schwab, K. (2017). *Fourth Industrial Revolution*. Penguin Books, Limited.
 26. Stoika, O. (2013). Deiaki osoblyvosti rozvytku systemy vyshchoi osvity v SShA i profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv [Some features of the development of the higher education system in the United States and professional training]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialnarobota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work*, 27, 199-202. (In Ukrainian). Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1898>
 27. Taylor, M. (2017). *Good work: The Taylor review of modern working practices. Partment for Business, Energy and Industrial Strategy, UK Government* (115 p.). Retrieved from <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a82dcde5274a2e87dc35a4/good-work-taylor-review-modern-working-practices-rg.pdf>
 28. Tereshchenko, D. (2020). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku liudskoho kapitalu v Ukraini: Teoriia, metodolohiia, praktyka [State regulation of human capital development in Ukraine: Theory, methodology, practice]* (308 p.). Kharkiv: Disa Plus. 308 p. (In Ukrainian)
 29. Vasylieva, O., Rybka, A. (2021). Analiz suchasnykh problem formuvannia ta rozvytku liudskoho kapitalu v Ukraini [Analysis of current problems of human capital formation and development in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 4, 93-97. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.4.93>
 30. Whiting, K. (2020, October). Top 10 work skills of tomorrow – How long it takes to learn them. Retrieved from <https://www.weforum.org/stories/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them>